

An Analysis of Verses Related to Shafaat in the Quranic Integrity

Yasin Pişgin^{1,a,*}

¹Department of Tafsir, Faculty of Theology, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History:

Received: 03-01-2023

Accepted: 18-05-2023

Published: 15-06-2023

Pub Date Season: June

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

ABSTRACT

Today as it was in the past, faith in shafaat is accepted especially the ehli sunnah and some segments of the Muslim scholars do not, and both sides base their arguments on the Qur'an. When the Qur'an is examined, it will be seen that some of the verses related to this theme refer to the existence of shafaat and the other part of it speaks about the absence of shafaat. The Qur'an is a divine book that superstitious cannot get close to it in any way. One of the most important characteristics of the Qur'an is that there are no contradictory information and provisions that lie against each other. When viewed from this perspective, the Qur'an was taken as a reference for both denial and proscription of shafaat. Both the approval and rejection of the Qur'an may look paradoxical, which is incompatible with the divine word. This complex picture leads to determining two different types of shafaat which is accepted and rejected according to the Qur'an and the differences between these two approaches. Therefore, this confusing result leads also to examine the related verses holistically. The subject of this research is formed by the phenomenon of intercession, which has been proven and denied in the entirety of the Quran, and also the relationship of proven intercession to supplication and seeking forgiveness. Within the scope of the article, the verses about intercession in the Qur'an will be discussed in the line of rejection-acceptance, and their analysis will be made in terms of both context and wording. In this way, after the definition of shafaat, an examination will be made of the types of shafaat, that Allah forbids and does not forbid. That is the types of shafaat confirmed and rejected on the line of acceptance and rejection. The shafaat that is denied in the entirety of the Quran (that is, shafaat, whose existence was rejected in some verses) will become clear that it is the shafaat that the polytheists attributed to idols or a shafaat that expresses a vain expectation of mercy. The existence of this type of shafaat in the Quran is rejected, since it is a shafaat that the idolaters ascribed to beings other than Allah, and it consists of the anticipation of the unbelievers. In our opinion, based on the verses that rejected the opinion of false shafaat for the polytheists, denying shafaat completely and claiming the origins of shafaat without being found in the Quran is not correct. It can be said that the claim of "the phenomenon of shafaat does not exist in the Quran" relies on the verses that reject the shafaat views of the polytheists and unbelievers and the approach that is far from a holistic approach to the Quran. Because if the Quran is comprehensively investigated, it will be seen that God did not completely abolish shafaat, and also it will be seen that it will be achieved. Also in the Quran is the concept of shafaat, which differs from the understanding of the polytheists and the unbelievers, and it will be achieved, is Allah's willing. According to the Quran, we can say in the shafaat that God has permitted consists of two kinds: the leave that was given to those who interceded and were interceded. The permission given to the shafaat is related to the dimension of the person to be, and the minimum condition for giving permission to receive shafaat is that a person should not be involved in unbelief and shirk and be a people of tawhid. The other dimension of the shafaat permission given by Allah is related to the intercessor and requires the intercessor to have certain characteristics. According to the Qur'an, those who are allowed to intercede, namely those whose shafaat is acceptable, have some characteristics such as fearing Allah, witnessing the truth, and being united. In the article, after the shafaat in the unity of the Qur'an is discussed, the relationship between shafaat and prayer / istighfar will be examined. What makes us jump to this is a type of prayer, perhaps the most important one, is the relationship of forgiveness with shafaat, the ability of a person seeking forgiveness/forgiveness to do so not only on his own behalf, but also for another believer who is a sinner. As a matter of fact, when the Qur'an is examined, it will be seen that Allah ordered the Prophet to seek forgiveness for believing men and believing women, and the believers' forgiveness for one another. This is a proof of the legitimacy of shafaat in the sense of prayer and forgiveness. Finally, the relationship between shafaat and means will be discussed in the article. Our starting point in associating the word wasila with shafaat is that the concept of means includes the meaning of mediation, just like the concept of intercession. Accordingly, it will be revealed that shafaat, the existence of which is mentioned in the Qur'an, is one of the manifestations of Allah's mercy and is related to the concepts of prayer / forgiveness and tawassul both in terms of meaning and nature. Then, the relationship between shafaat prayer, forgiveness and occasion will be discussed. The aim of this article is to examine the verses about the possibility and impossibility of shafaat in the Qur'anic integrity. In the same way, the nature of the shafaat that the Qur'an rejects and approves of will be determined. In this article, a method will be followed in the form of determining the shafaat related to intercession and analysing the relevant verses in terms of context, reason and wording. Also, a method of determining the verses that reject and accept the existence of shafaat in a holistic way and examining the relevant verses in terms of context analysis, reason and wording will be followed by referring to the opinions of commentators.

Keywords: The Qur'an, Shafaat, Prayer, Istighfar, Wasila, Tawassul.

Kur'ân Bütünlüğünde Şefaitle İlgili Âyetlerin Tahlili

Araştırma Makalesi

Süreç:

Geliş: 03-01-2023

Kabul: 18-05-2023

Yayın Tarihi: 15-06-2023

Yayın Sezonu: Haziran

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yasin Pişgin).

ÖZ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de şefaate inancını, başta Ehl-i Sünnet olmak üzere çoğunluk kabul ederken bazı kesimler kabul etmemektedir ve her iki taraf da görüşlerini Kur'ân ile temellendirmektedir. Kur'ân incelendiğinde konuyla ilgili âyetlerin bir kısmının şefaatin varlığından, bir kısmının da yokluğundan bahsettiği görülecektir. Bâtılın hiçbir şekilde kendisine nüfuz edemediği/edemeyeceği ilahi bir kitap olan Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden biri de onda birbirini yalanlayan çelişkili bilgi ve hükümlerin olmamasıdır. Şu hâlde şefaatin hem inkârı hem de ispatı konusunda referans alınan Kur'ân'ın, şefaati hem onaylaması hem de reddetmesi ilahi kelam ile bağdaşmayan paradoksal bir durumdur. Bu da Kur'ân'ca makbul ve merdût görülen iki ayrı şefaate türünü ve aralarındaki farkları tespiti, dolayısıyla da ilgili âyetleri bütünsel olarak incelemeye sevk etmektedir. Dolayısıyla makalenin konusunu, Kur'ân bütünlüğünde olumlanan ve olumsuzlanan şefaate olgusu ve olumlanan şefaatin dua/istiğfâr ve vesile ile olan ilişkisi oluşturmaktadır. Makale kapsamında Kur'ân'da şefaate ilgili âyetler ret-kabul çizgisinde ele alınarak hem bağlam hem de lafız açısından analizleri yapılacaktır. Buna göre kısaca şefaatin tanımı yapıldıktan sonra Kur'ân'da Allah'ın izin vermediği ve izin verdiği yani ret-kabul çizgisinde olumlanan ve olumsuzlanan şefaate türlerinin neler olduğu ele alınacaktır. Kur'ân bütünlüğünde olumsuzlanan yani bazı âyetlerde varlığı reddedilen şefaatin ya müşriklerin putlarına isnat ettikleri ya da kâfirlerin kıyamet günü asılsız rahmet beklentilerini ifade eden şefaate olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Müşriklerin Allah'ın dışındaki varlıklara izafe ettikleri ve kâfirlerin beklentilerinden oluşan şefaatin bu türünün varlığı Kur'ân'da kesin bir dille reddedilmiştir. Müşriklerin ve kâfirlerin bu şekildeki bâtıl şefaate anlayışlarını reddeden âyetlerden hareketle şefaate olgusunun bütünsel olarak inkârı ve bunun temelini Kur'ân'da olmadığı iddiası kanaatimizce isabetli görünmemektedir. Ayrıca Kur'ân'da şefaate olgusunun bulunmadığı iddiasının sadece müşrik ve kâfirlerin şefaate anlayışlarını reddeden âyetlere ve Kur'ân'a bütünsel yaklaşımdan uzak bir yöneme dayandığı söylenebilir. Çünkü Kur'ân bütünsel olarak incelendiğinde Allah'ın şefaati bütünüyle ve mutlak anlamda reddetmediği ve Allah'ın izni dâhilinde gerçekleşeceğinin belirtildiği görülmektedir. Buna göre Kur'ân'da bir de Allah'ın izni ile gerçekleşebilecek müşrik ve kâfirlerin şefaate anlayışından farklı bir şefaatin varlığı söz konusudur. Kur'ân'a göre Allah'ın izin verdiği şefaate çeşidinde şefaate edilene ve şefaate edene verilen şekilde iki izinden bahsetmek mümkündür. Şefaate edilene verilen izin şefaate edilecek kimseye ilişkin boyutuyla ilgili olup şefaate mazhar olabilmesi için izin verilmesinin asgari şartı insanın küfür ve şirke bulaşmaması ve ehl-i tevhit olmasıdır. Allah'ın verdiği şefaate iznin diğer boyutu ise şefaate edenle ilgili olup şefaate edenin bazı özelliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Bu izin sahiplerinin yani Kur'ân'a göre şefaati makbul olanların Allah'tan korkmak, hakka şahitlik ve Allah'ın katından bir söz ittiha etmek gibi birtakım özelliklere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Makalede Kur'ân bütünlüğünde şefaate ele alındıktan sonra şefaatin dua/istiğfâr ile olan ilişkisi incelenecektir. Bizi buna sevk eden şey duanın bir türü, belki de en önemlisi olan istiğfârın şefaate ilişkisi, istiğfâr eden/bağışlanma dileyen kimsenin bunu kendi adına değil, aynı zamanda günahkâr olan başka bir mümin için de yapabmesidir. Nitekim Kur'ân incelendiğinde Allah'ın, Hz. Peygamber'e mümin erkekler ve mümin kadınlar için istiğfârda bulunmasını emretmesi ve müminlerin de birbirleri için istiğfâr ettikleri görülecektir. Bu da şefaatin dua ve istiğfâr bakımından da meşruiyetine bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak makalede şefaate-vesile ilişkisi ele alınacaktır. Vesile kelimesini şefaate ilişkilendirmemizdeki hareket noktamız, vesile kavramının da tıpkı şefaate kavramında olduğu gibi aracılık manasını içermesidir. Buna göre Kur'ân'da varlığı zikredilen şefaatin Allah'ın rahmet tecellilerinden birisi olduğu ve dua/istiğfâr ve tevessül kavramlarıyla hem anlam hem de mahiyet açısından ilişkisinin bulunduğu ortaya çıkmış olacaktır. Bu makalenin amacı ise, şefaatin imkân ve imkânsızlığından bahseden âyetleri Kur'ân bütünlüğünde ele alarak Kur'ân'ın reddettiği ve onayladığı şefaatin mahiyetini tespit etmektir. Makalede şefaatin varlığını reddeden ve kabul eden âyetlerin bütünsel olarak tespiti ve yer yer müfessirlerin görüşlerine de başvurarak ilgili âyetlerin bağlam analizleri, sebep-i nüzülleri ve lafız açısından detaylı incelenmesi şeklinde bir yöntem takip edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Şefaate, Dua, İstiğfâr, Vesile, Tevessül..

Giriş

İnsanların zaman içinde ilahi hakikatleri çarpıtarak mihverinden çıkarmaları ve tahrif etmeleri insanlık tarihinde oldukça sık rastlanan bir durumdur. Genelde tarih içinde gönderilen her peygamber ve her kutsal kitap, özelde de Hz. Peygamber ve Kur'ân, mihverinden kaydırılmış hakikatleri ve buna ilişkin kavram dünyasını yeniden orijinal haline döndürmekle işe koyulmuştur. Çünkü bu sahanın inşası, insanın gerçekleştireceği her türlü ruhi ve bedeni eylemin zihni referanslarını ve yapı taşlarını oluşturur ve insanın erdemlere ulaşabilmesinin ilk adımı sayılır. Bu durum, vahyin inşa sisteminin öncelikle ve özellikle semantik ve epistemolojik sahaya da ilişkili olmasının doğal bir sonucudur.¹

Bir örnekle konuyu somutlaştırmak gerekirse; Kur'ân'ın nüzülü esnasında hem kâfirlerin ve müşriklerin hem de Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan Ehl-i Kitabın mefkûresinde ilah kavramı şirki ifade eden bir anlama sahipti. Kur'ân, Allah'ın isim ve sıfatlarından bahseden pek çok âyetle adeta muhataplarının anlam dünyasındaki ilah mefhumunu tevhit ve tenzih'i merkeze alarak yeniden inşa etmiş² ve bu kavramı asli hüviyetine kavuşturmuştur. Diğer bir örnek de salih amel ve Allah'a itaat anlamına gelen *birr*³ kavramıdır. Kur'ân'da *birr*'in; insanın evine arkasından girmesi⁴ ya da yönünü doğu ve batı tarafına çevirmesi değil; Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman etmesi; mal sevgisine rağmen yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, ihtiyacımdan dolayı isteyene ve özgürlükleri için kölelere infakta bulunması, namazı dosdoğru kılması, zekâtı vermesi, ahde riayet etmesi, zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda direnip sabretmesi olduğu ifade edilir.⁵ Kur'ân'da kavram içeriklerinin yeniden inşasını, cahiliye döneminde içleri boşaltılarak şirke dayalı anlamlarla doldurulan salât, zekât, hac ve kurban gibi pek çok mefhumda da görmek mümkündür.⁶

Kur'ân'ın şefaath hakkındaki tutumunu da değerlendirmeden önce bu tarihsel arka planını anlamak önemlidir. Çünkü Kur'ân bir yandan, çığırından çıkartılmış muharref şefaath olgusunu tenkit ederken, öte yandan onun gerçek anlamını, içeriğini, kimlerin kimlere şefaath edebileceğini/edemeyeceğini ortaya koymakta ve bu konudaki mutlak belirleyici otoritenin Allah olduğunu vurgulamaktadır.⁷ Bu bağlamda çelişkiye mahal kalmayacak şekilde konunun açıklığa kavuşturulması, âyetlerin arasındaki külli anlam ilişkisinin ortaya konmasına ve böylece Kur'ân'ın konuyla ilgili ret-kabul çizgisinin⁸ tespit edilmesine bağlıdır. Çünkü bu konu, Kur'ân'a yönelik parçacı yaklaşımların ortaya çıktığı örneklerin başında gelmekte olup,⁹ ilgili âyetlerin bütünlük ilkesi çerçevesinde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

İslam düşünce geleneğinde önemli bir yere sahip olan şefaath farklı açılardan tez ve makale düzeyinde araştırmalara konu olmuştur. Söz konusu araştırmalar, genel olarak şefaath Kur'ân,¹⁰ hadisler¹¹ ve mezhepler¹² açısından ele alarak şefaathın ne olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Bahse konu çalışmalarda daha çok Kur'ân ve hadislerdeki şefaath anlatımı ele alınmış ve mezheplerin şefaath konusuna yaklaşım ve düşünceleri irdelenmiştir. Makalemizin bu

¹ Ramazan Ertürk, "Kur'ân'ın Bireysel Hayatı İnşası", *VII Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Müslümanlar Bildiriler Kitabı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 146-147.

² bk. el-Bakara 2/163; en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/73; el-En'âm 6/19; İbrâhim 14/52; en-Nahl 16/22, 51; el-Kehf 18/110; el-Enbiyâ 21/108; el-Hac 22/34; Fussilet 41/6. Ayrıca bk. İbrâhîm b. Ömer b. Hasan el-Bikâi, *Nazmu'd-Dürrer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 19/464.

³ Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kurân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 1/188; Ebû'l-Hasen el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.) 1/114.

⁴ el-Bakara 2/189.

⁵ el-Bakara 2/177. bk. el-Bakara 2/189; Âl-i İmrân 3/92.

⁶ Ertürk, "Kur'ân'ın Bireysel Hayatı İnşası", 144. Örneğin, salât konusunda müşriklerin içine düştükleri sapkınlık Kur'ân'da; وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَأُوَفَّوْا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ : "Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ısıklık çalıp el çırpıktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı." şeklinde ifade edilmektedir. bk. el-Enfâl 8/35. Ayrıca bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l beyân fi te'vili'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 13/521-528. Aynı şekilde müşriklerin Kâ'be'yi tavaf ibadetini çıplak bir şekilde yaptıkları da ifade edilmektedir. bk. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâmet (b.y.: Dâru Taybe li'n-Nerşri ve't-Tevzî', 1420/1999), 4/52.

⁷ Hüseyin Çelik, "Kur'ân'da Şefaath", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015), 290- 311.

⁸ Muhammed Fatih Kesler, "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaath İnancı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 5/13 (2004), 125.

⁹ Şadi Eren, "Kur'ân'ın Bütünlüğü ve Tefsirde Tenevvü'İhtilafı", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 1/2* (1998), 23; Rifat Atay, "Tecrübeyi Anlamlandırma ve Yorumlama Bağlamında Kutsiyet, Velayet ve Keramet: Sekülerleşen Din Anlayışları," *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 447-456.

¹⁰ Bazı örnekler için bk. Mehmet Yılmaz, *Kur'ân'da Şefaath Kavramı ve Yaygın Şefaath Anlayışıyla Karşılaştırılması* (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Hüseyin Çelik, "Kuran'da Şefaath", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015).

¹¹ Bazı örnekler için bk. Mehmet Kenan Şahin, *Kuran ve Hadislerde Şefaath* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Azat Toktonaliev, "Âyetler ve Hadisler Bağlamında Şefaath Kavramı". *Akademik Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* /7 (2019). 161-182.

¹² Bazı örnekler için bk. Mehmet Kurt, *İtikadî Mezheplerde Şefaath Anlayışı*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Mehmet Daşdelen, "Mu'tezile'de Şefaath Anlayışı", *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2015).

çalışmalardan temel farkı Kur'ân bütünlüğünde ret-kabul çizgisinde doğrudan şefaitle ilgili âyetleri merkeze alarak Kur'ân'ın kabul ve reddettiği şefaet türlerini konu edinmesidir. Diğer bir farkı da Kur'ân'ın kabul ettiği şefaet türünde kimlerin kimlere şefaet edebileceğini/edemeyeceğini ortaya koymasındır. Ayrıca çalışmamızın başka bir ayırıcı özelliği de Kur'ân'ın kabul ettiği şefaet ile dua/istiğfar ve vesile arasında kurulan ilişkidir. Zikredilen bu özellikler sebebiyle makalemizin özgün bir değere sahip olduğu söylenebilir. Makalenin ret-kabul açısından Kur'ân'da şefaatin mahiyetini ve dua/istiğfar ve vesile ile olan ilişkisinin ne olduğunu ortaya koyması açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Şefaet

Arapça'da “شفع/ş-f-a” sülâsi/üçlü mazi kökten türemiş olan şefaet, tek manasına gelen vetr kelimesinin zıddı olup¹³ iki(li) anlamını ifade etmektedir.¹⁴ Kelime anlamı olarak; dengi ve benzeri olmak, yardımcılık etmek, dua etmek,¹⁵ kendisinin dışındaki birinden zararın giderilmesi, suçunun bağışlanması, dileğinin yerine getirilmesi veya o'na bir hayrın verilmesi için aracılık yapmak¹⁶ ve yüksek bir makamdan istekte bulunmak gibi manalara gelir.¹⁷ Taberî (öl. 310/923), bu kavramın temel anlamının iki kişi arasında “aracılık” yapmak olduğunu söyler.¹⁸

Terim olarak ise özellikle kıyamet gününde, kendilerine izin verilen peygamberlerin, meleklerin ve salih kulların¹⁹ günahkâr müminlerin bağışlanması talebinde bulanmaları veya onlardan azabı hak etmiş olanların cehenneme girmemeleri ya da cehenneme girdikten sonra çıkarılıp cennete konulmaları için niyaz etmeleri anlamında kullanılır.²⁰ Günahı olmayan müminlerin cennette derecelerinin yükseltilmesi için niyazda bulunmak da yine şefaatin bir unsuru olarak zikredilebilir.²¹ Bu kavramı ilgili âyetlerin bütünü ele alarak ıstilahî anlamıyla değerlendirdiğimizde Kur'ân'da, biri reddedilen, diğeri de reddedilenden istisna yoluyla ayrılarak onaylanan olmak üzere iki farklı şefaet türünün olduğu görülmektedir. Bu sebeple biz konuyla ilgili âyetleri, ret-kabul çizgisi açısından Allah'ın izin vermediği şefaet ve Allah'ın izin verdiği şefaet olmak üzere iki temel başlık üzerinden incelemeye çalışacağız.

1.1. Allah'ın İzin Vermediği Şefaet: Nefyu's-Şefâ'a

İnsanlık tarihindeki en eski ve köklü sapma türü insanın inanma ve ibadet etme ihtiyacını, hakiki muhatabı olan Yüce Allah'a değil de O'nun dışındaki varlıklara isnat etmesidir. Bu isnada şirk, isnadı yapana da müşrik denir. Allah hakikat ve hidâyet çağrısı üzerine temellenen vahyi ile insanlara yol göstermeye başladığı andan itibaren tevhit-şirk mücadelesi de başlamıştır. Bu itibarla ilahi kitapların ana teması, doğuracağı bütün sonuçlarıyla birlikte şirkin butlanını ortaya koymak olmuştur. Şirk inancının doğurduğu batıl itikatlardan biri de müşriklerin putlara isnat ettikleri şefaet olgusudur. Bazı müfessirler bu isnadın, şeytanın insanoğlunu kandırmak için ortaya attığı bir iğvâ olduğunu ifade ederler.²² Bu itibarla Kur'ân'da müşriklerin, Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere taptıkları ve Allah'ın

¹³ Ebû Abdîrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî (b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, ts) 1/260; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcû'l-luğâ*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 3/1238; Mecdüddîn Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs fî Müessesetî'r-Risâle (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 733. Ayrıca bk. el-Fecr 89/3. bk. Emrullah Yüksel, “İslâm'da Şefaet Yetkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2002), 18.

¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe – Muhammed b. Mustafa el-Kenz, nşr. el-Fârûku'l-Hadîse (Mısır: y.y., 2002), 5/126.

¹⁵ bk. Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414), 8/184.

¹⁶ Bu anlamıyla şefaet Kur'ân'da şu şekilde geçmektedir: مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ : “Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir.” en-Nisâ 4/85. Ayrıca Hz. Peygamber Kureyş kabilesinden hırsızlık yapan bir kadına ceza verilmemesi için aracı olan Üsâme b. Zeyd'e حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ : “Sen Allah'ın (suçlara koyduğu) cezalardan bir ceza konusunda mı aracılık ediyorsun” buyururken de şefaet etmeyi aracılık manasını dikkate alarak kullanmıştır. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422) “Hudûd”, 2 (No. 6788); “Enbiya”, 54 (No. 3475); “Meğâzi”, 53 (No. 4304); Yusuf Şevki Yavuz, “İslâm'da Şefaet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/184. Ayrıca bk. Süleyman Narol, “Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaet Konusundaki Âyetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2015), 127-128.

¹⁸ bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/31.

¹⁹ Bazı hadislerde sadece Hz. Peygamber'in değil, nebilere, meleklerin (Buhârî, “Tevhîd”, 24 (No. 7437), âlimlerin ve şehitlerin de şefaet edecekleri belirtilmektedir. Ebû Dâvûd Süleymân b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1475), “Cihâd”, 26 (No. 2522); Ebû Abdillâh b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî (b.y.: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, 1081) “Zühd”, 37 (No. 4307); Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Cihâd”, 25 (No. 1663).

²⁰ Yener Öztürk, “Şefaet İnancının Nakli ve Akli Açısından İmkânı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -9/23 (2005), 104; Mustafa Alıcı, “Şefaet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/411.

²¹ Hasan Elik, “Kur'ân'daki Allah Tasavvuru Açısından Şefaet'e Bakış”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2005), 30.

²² Ebû Muhammed el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kurân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 3/699; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmî't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 3/514.

rahmetine ermek için bunların, kendilerine aracılık edeceklerine inandıkları,²³ oysaki bu putların akılsız oldukları, hiç bir şeye güç yetiremeyecekleri bildirilmekte²⁴ ve şefaatin; yerin ve göğün mülkünü elinde bulunduran Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.²⁵

Müşriklerin taptığı putlar, kendilerine şefaata yetkisi atfedilmesi sebebiyle Kur'an'da bazen şeffî kelimesinin çoğulu olan şufeâ şeklinde de isimlendirilmiş²⁶ ve ortak koşulan putlar demek olan şürekâ ile eş anlamda kullanılmıştır. İlgili âyetlerden biri olan el-En'âm 6/94, müşriklerin önde gelenlerinden birisi olan Nadr b. Haris'in; "Lât ve Uzzâ bana şefaata edecektir." şeklindeki sözleri üzerine inmiş²⁷ ve Allah âyette şöyle buyurmuştur: "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaathâçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve (Allah'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır."²⁸

Siyak-sibak ilişkisi bağlamında incelendiğinde nefiy içerikli âyetlerin ya müşriklerin putlarına isnat ettikleri ya da kâfirlerin kıyamet günü umdukları batıl şefaata olgusundan bahsettiğini görürüz.²⁹ Örneğin bir âyette Allah şöyle buyurmaktadır: "Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fide alınmayacağı, kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının."³⁰ Bu âyette geçen "وَأَتَّقُوا /sakının" ifadesinin başındaki vav, bir atıf harfidir. Ma'tufun aleyh'i ise "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün tuttuğumu hatırlayın."³¹ âyetinde geçen "ادْكُرُوا/hatırlayın" emridir. Bu emrin faili ise vâvu'l-cemâa/çoğul vavı olup, o da âyetin başında geçen ve "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." diyen İsrailoğulları'na dönmektedir.³² Peş peşe gelen bu iki âyet arasındaki siyak-sibak ilişkisinin bir benzeri yine el-Bakara sûresinin 2/47. ve 48. âyetleri için de söz konusudur.³³

Konuyla ilgili diğer bir âyet ise şöyledir: "Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir."³⁴ Âyette hitap müminler için olmakla birlikte, âyetin sonunda kâfirlerin zalim oluşlarına dikkat çekilmesi önemlidir. Adeta bu vurgu ile Allah, kâfirlerin durumuna düşmemeleri için müminleri uyarmıştır. Gerek bu âyetin kâfirlere bir gönderme ile bitirilmesi, gerekse hemen sonrasında gelen Âyetelkürsî'de مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ: "İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?"³⁵ ifadesinde mutlak olarak nefyedilen şefaatin Allah'ın meşietini ile takyidi, nefye konu edilen kısmının, kâfirler için olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Aynı şekilde el-Müddessir sûresinde kendilerine, şefaathâçilerin hiçbir fayda vermeyeceği birtakım insanlardan bahsedilmiş ve onların ahireti yalanladıkları belirtilmiştir.³⁶ İnkâr ve onun sebep olduğu isyan ve tuğyan anlamındaki zulmü icra eden zalimlerin de kıyamet günü aynı durumda olacakları diğer bir âyette de şöyle ifade edilir: "Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar. O gün yürekler gam ve tasa ile dolu, (sanki) gırtlaklara dayanmıştır. Zalimlerin ne sıcak bir dostu ne de sözü dinlenir bir şefaathâçisi vardır."³⁷ Âyetler siyak ve sibakları dikkate alınarak incelendiğinde şefaatten mutlak anlamda mahrumiyetlerinden bahsedilen kimselerin ya doğrudan kâfir ve müşrik ya da bunların eş anlamlısı olarak kullanılan zalim ve mücrim kavramlarıyla ifade edildiği görülür. Bu itibarla diyebiliriz ki; bahse konu edilen zalimler/mücrimler, herhangi bir zulme/cürme değil, en büyük zulüm/cürüm olan şirke ve küfre ve bu ikisinden kaynaklanan günahlara bulaşmış kimselerdir.³⁸ Kur'an'da cürmün şirk, mücrimin de müşrik anlamında kullanıldığı başka

²³ "Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaathâçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştuğu şeylerden uzaktır, yücedir." Yûnus 10/18.

²⁴ "O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar." Yâsîn 36/23.

²⁵ "Yoksa Allah'tan başka şefaathâçiler mi edindiler? De ki: "Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı? De ki: "Şefaata tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz." ez-Zümer 39/43-44. bk. el-En'âm 6/51, 70.

²⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1423), 1/579; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 547; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed Tayyib (Suûd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 4/1350.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/547; Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-Münîr fi'l-İlâne alâ Ma'rifeti Ba'di Meânî Kelâmi Rabbina'l-Hakîmi'l-Habîr* (Kâhire: Matbaâtu Bûlâk, 1285), 2/11.

²⁸ el-En'âm 6/94. Ayrıca bk. er-Rûm 30/13.

²⁹ Yavuz, "İslam'da Şefaata", 38/413.

³⁰ el-Bakara 2/123.

³¹ el-Bakara 2/122.

³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/32. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, nşr. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: y.y., 1993), 1/139; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 1/185.

³³ Ayrıca siyak-sibakları incelendiğinde müşrik ve kâfirlerden nefyedilen şefaatten bahseden diğer âyetler için bk. el-A'râf 7/51-53; eş-Şu'arâ 26/92-101.

³⁴ el-Bakara 2/254.

³⁵ el-Bakara 2/255.

³⁶ el-Müddessir 74/46-48.

³⁷ el-Mü'min 40/18. Aynı şekilde kıyamet günü zalimler için hiçbir yardımcının olmayacağıyla ilgili âyet için bk. el-Bakara 2/270.

³⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabiyye, 1420), 4/38; Nizâmuddîn en-Nîsâbü'rî, *garâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416), 1/388; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/114.

âyetler de söz konusudur: “Kıyametin kopacağı günde, mücrimler hayal kırıklığı içinde ümitsizliğe düşeceklerdir. Onların, Allah’a koştukları ortaklardan kendileri için şefaathiler de olmayacaktır. Artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler.”³⁹

Görüldüğü üzere küfür, şirk ve bunların sonucunda ortaya çıkan her türlü zulüm ve tuğyan devam ettiği müddetçe insan, Allah’ın rahmet ve mağfiretinden mahrum olmaya devam edecektir. Buna karşın; her ne kadar amelî ve ahlakî yaşamında birtakım zafiyet ve kusurlar olsa bile bir mümin, şefaate ermenin temel şartını elde etmiş sayılır. İman gerçeği, insanın hem amelî ve ahlakî kazanımlarının Allah katındaki geçerliliğinin hem de şefaate mazhar olmasının vazgeçilmez şarttır. Bu sebeple Kur’ân’da peygamberlerin şefaathlerinin; akrabaları dahi olsalar, müşrik ve münkirlere herhangi bir fayda sağlamayacağı önemle vurgulanır.⁴⁰ Bu itibarla bahsi geçen âyetlerde reddedilen şefaatin ya müşriklerin putlarına isnat ettikleri ya da kâfirlerin kıyamet günü asılsız rahmet beklentilerini ifade eden şefaathiler olduğu ve söz konusu âyetlerden, İslam âlimlerinin kahir ekseriyetle kabul ettikleri şefaatin inkârının çıkarılamayacağı söylenebilir.

1.2. Allah’ın İzin Verdiği Şefaathiler: İsbâtu’s-Şefâ’a

Kur’ân incelendiğinde müşriklerin, Allah’ın dışındaki varlıklara izafe ettikleri şefaatin kesin bir dille reddedildiği ve bu yetkinin gerçek anlamda yalnızca Allah’a aidiyetinin vurgulandığı görülecektir. Konuyla ilgili âyetlerde; müşriklerin Allah’ın dışında birtakım putlardan şefaathiler bekledikleri, oysaki şefaatin tamamının Allah’a ait olduğu,⁴¹ insanlar için Allah’ın dışında ne bir dostun ne de bir şefaathilinin bulunduğu bildirilmiştir. Siyak-sibaklarına göre ele alındığında âyetlerin, putlardan umulan şefaate karşı bir cevap niteliği taşıdığı hatta âyetlerin istisnasız bir şekilde şefaathiler bütünüyle ve mutlak anlamda reddetmediği ve Allah’ın izni dâhilinde gerçekleşeceğinin belirtildiği görülmektedir.⁴² Allah’ın verdiği izni ise biri şefaathiler edilene (meşfû’), diğeri de şefaathiler edene (şâfi’/şeffî) verilen olmak üzere iki boyutta ele almamız mümkündür.

1.2.1. Şefaathiler Edilene Verilen İzin

Bu iznin, şefaathiler edilecek kimseye ilişkin boyutuyla ilgili olarak Allah, Sebe’ sûresinde şöyle buyurmaktadır: وَلَا تَنْفَعُ السَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “Allah katında şefaathiler, O’nun izin verdiği kimseden başkasına yarar sağlamaz. (Şefaathiler için izin verilir de) kalplerinden korku giderilince birbirlerine, “Rabbimiz ne söyledi?” diye sorarlar. Onlar da “Gerçeği” diye cevap verirler. O, yücedir, büyüktür.”⁴³ Sûrenin 15-21 âyetleri siyak-sibakları itibariyle; Sebe’ şehrinin ilahi davete yüz çevirmesi ve küfrü tercih ederek şeytana uyması sebebiyle Arim Seli⁴⁴ ile cezalandırılmasından bahsetmektedir.⁴⁵ 22. âyette ise “Allah’ı bırakıp da ilâh olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın!” şeklinde ilahi bir meydan okuma göze çarpmaktadır. Ardından müşriklerin taptıkları putların göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye malik olmadıkları, Allah’a asla ortak ve yardımcı olamayacakları belirtilmektedir. İlgili âyetleri dikkate alan Taberî (öl. 310/923), gerek Allah’a yakınlaşma gerekse şefaathilerini elde etme amacıyla putlara tapan müşriklere, şefaathiler hiçbir şekilde fayda vermeyeceğini belirtmekte,⁴⁶ müfessir Ebu’l-Leys es-Semerkanî (öl. 373/983) ise Allah’ın şefaathiler edilmesine izin verdiği kimselerin ehl-i tevhit olduğunu söylemektedir.⁴⁷

Sebe’ sûresinin 23. âyetinde geçen “Allah’ın (şefaathiler edilmesine) izin verdiği kimse/إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ” tabiri başka bir âyette “Allah’ın, (şefaathiler edilmesine) razı olduğu kimse/إِلَّا لِمَنْ أَرِئْتِي” şeklinde de ifade edilmekte ve Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah, onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Onlar, O’nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaathiler etmezler ve hepsi O’nun korkusuyla titrerler.”⁴⁸ Bu nimete mazhar olacak kişinin âyette Allah’ın razı olduğu kimse” şeklinde ifade edilmesi, bu kişinin büyük ve küçük günahların her türlüünden uzak durarak Allah’ın rızasına ermiş kimse olduğu manasına gelmez. Eğer öyle olsaydı bu kişi için şefaathiler bahsedilmesi anlamsız kalırdı. Çünkü bu kavramın temel anlamı bir insanın günahlarının bağışlanması konusunda aracılık etmektir. Şu hâlde

³⁹ er-Rûm 30/12-13.

⁴⁰ “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yarar ne de mü’minlere. İbrahim’in, babası için af dilemesi ise sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.” et-Tevbe 9/113-114.

⁴¹ ez-Zümer 39/42-44.

⁴² Yûnus 10/3. Ayrıca bk. el-Bakara 2/255.

⁴³ Sebe’ 34/23. Âyette geçen “إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ” ifadesi şeffî anlamında da tefsir edilmiş olmakla birlikte bazı müfessirler bunun meşfû’ anlamına geleceğini söylemişlerdir. Bk. Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Mehammed Ali en-Neccâr-Abdulfettâh İsmâil eş-Şelebî (Mısır: Dâru’l-Mısriyye li’t-Te’lîfi ve’t-Terceme, ts.), 2/361; Mâverî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 4/447-448.

⁴⁴ Kur’ân’ı Kerim’de Sebe halkına ceza olarak verilen bu büyük sel baskını için bk. Ömer Faruk Harman, “Arim”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/373-374; Emrah Dindi, “Kur’ân’ı Teosentrik ve Tarihî Okuma Denemesi: Seylû’l-Arim Örneği”, *İslami Araştırmalar* 28/2 (2017), 107-119.

⁴⁵ Sebe’ 34/15-21.

⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l beyân*, 20/395. Ayrıca bk. Begavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, 3/679.

⁴⁷ Ebû Leys es-Semerkanî, *Bahru’l-Ulûm*, Mektebetü’s-Şâmile (b.y.: y.y., ts.), 3/89. Ayrıca bk. İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîz*, 4/15.

⁴⁸ el-Enbiyâ 21/28. Ayrıca bk. Tâhâ 20/109; en-Necm 53/26; Vehbe b. Mustafâ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîdeti ve’s-şerîati ve’l-menhec* (b.y.: Dâru’l-Fikri’l-Muâsir, ts.) 11/103.

âyette geçen razı olmanın, o kişinin amelî ve ahlakî durumuyla değil, Allah'ın o'na şefaate edilmesine rıza göstermesiyle ilgili bir durum olduğunu söylememiz gerekir. Kıyamet günü Allah'ın bir insanın şefaate ermesi konusundaki rızası ise en genel anlamıyla küfrün ve şirkin zıddı bir duruma yani imana işaret etmektedir. Bundan dolayıdır ki, Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) Allah'ın şefaate edilmelerine rıza gösterdiği kimselerin kelime-i tevhidi söyleyen büyük günah sahibi müminler olduğunu ifade eder.⁴⁹ Bu açıklama; *لَا تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا تَبْتَغُوا بِعِبَادِهِ الْكَفْرَ*: “Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allah sizin iman etmenize muhtaç değildir. O, kullarının inkâr etmesine razı olmaz.”⁵⁰ âyetinin ifade ettiği anlamla da uyumludur. Yani Allah'ın rızasına ulaşmanın asgari ölçüsü küfür ve şirkten uzak durmak ve iman etmektir. Bu itibarla Hz. Peygamber de kıyamet günü, şefaatine erecek olan kişinin şirke bulaşmamış olmasının şart olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Bu itibarla diyebiliriz ki, ahiret günü bu nimete mazhar olabilmesi için izin verilmesinin asgari şartı insanın küfür ve şirke bulaşmaması ve ehl-i tevhit olmasıdır.

1.2.2. Şefaate Edene Verilen İzin

Allah'ın verdiği iznin diğer boyutu ise şefaate edenle ilgilidir: “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaateçi olamaz. İşte O, Rabbiniz Allah'tır. O hâlde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?”⁵² Âyetin siyak-sibakı dikkatle incelendiğinde; kâfirlerin Allah'ın kendileri gibi bir insanı uyarıcı ve müjdeleyici olarak göndermesine bir tepki olarak “*Bu elbette apaçık bir sihirbazdır.*” demelerinden ve inkârları sebebiyle onlar için elem dolu bir azabın varlığından bahsedildiği görülecektir.⁵³ Dolayısıyla âyette şefaateçiliği inkâr edilenler, Allah'ın dışında kendilerine ulûhiyet isnat edilen putlardır.⁵⁴ Âyet, kıyamet günü -günahkâr müminler için geçerli olan şefaati de içerecek şekilde- hiçbir surette hiçbir şefaateçinin olmadığını göstermez. Aksine konuyla ilgili âyetler, şefaateçileri Allah tarafından onaylanan bazı kimselerin varlığından hatta bunların özelliklerinden bahsetmektedir. Şimdi Kur'an'a göre şefaateçi makbul olanların özellikleri ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Hakka Şahitlik Etmek: Kur'an'da zikredilen özelliklerden ilk olarak hakka şahitlik etmek konusu ele alınacaktır. Konuyla ilgili âyette Allah şöyle buyurmaktadır: *وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ*: “O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefaate edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaate edebilirler.”⁵⁵ Âyette geçen hak Allah, hakka şahitlik etmek ise dünyada kelime-i tevhidi söylemek suretiyle Allah'ı birlemek⁵⁶ ve O'nun rubûbiyetini kalp ile tasdik, dil ile de ikrar etmektir.⁵⁷ Kur'an'da Allah'ın hak olduğunun yanı sıra⁵⁸ bütün emir ve yasaklarıyla Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in⁵⁹ de hak olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰ Havarilerin “*Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakka) şahitlik edenlerle beraber yaz.*”⁶¹ şeklinde niyazda bulunmaları ve Hz. İsa'ya iman ve ittibâ etmek suretiyle hakka şahitlik etme mertebesine erişmek istediklerini ifade etmeleri de bu anlamı desteklemektedir.

Hakka şahitlik etmek bir anda olup biten bir durum olmayıp, insanın, Allah'ın kulu olduğu şuuruyla her daim sahip olması, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e ittibâ ederek salih amel işlemesidir. Hakka şahitliğin temeli kelime-i tevhit/Lâ ilâhe illallah yani Allah'tan başka ilah olmadığı gerçeğidir. Bu temel gerçeğe şahadet edenlerin kimler olduğu, dolayısıyla da kimlerin şefaate edeceği başka bir âyette açıklanmakta ve Allah şöyle buyurmaktadır: “*Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁶² Âyette geçen ilim Allah'ın kitabı; ilim sahipleri ise Allah'ın kitabını bilen ve gereğince amel eden ulema şeklinde tefsir edilmiştir.⁶³ Bu âyetten hareketle hakka şahitlik etmeleri sebebiyle meleklerle ve âlimlere kıyamet günü şefaate izninin verileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca pek çok âyetin Hz. Peygamber'e ilim/kitap verilmesinden⁶⁴ ve O'nun şahit oluşundan⁶⁵ bahsettiğini düşündüğümüzde Allah Resulünün de ez-Zuhruf sûresinin 43/86. âyetinde bahsedilen şefaate izni verilmiş kimselerden olduğunu söylememiz gerekir.

Allah'ın Katında Ahit Almak/İttihaz Etmek: Şefaate yetkisini kazandıran diğer bir özellik de *لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ* : *عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا*: “*Rahmân'ın katında ahit almış olanlardan başkaları şefaate hakkına sahip olmayacaklardır.*”⁶⁶ âyetinde

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/135.

⁵⁰ ez-Zümer 39/7.

⁵¹ Tirmizî, “*Deavât*”, 148 (No. 3602); İbn Mâce, “*Zühd*”, 37 (No. 4307).

⁵² Yûnus 10/3.

⁵³ bk. Yûnus 10/1, 4.

⁵⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Kâhire: Dâru's-Sâbûnî li't-Tibâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1997), 1/534.

⁵⁵ ez-Zuhruf 43/86.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/655; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 3/266.

⁵⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/86; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/242; Begavî, *Meâlimu't-Tenzil*, 4/171.

⁵⁸ Yûnus 10/30, 32.

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/86.

⁶⁰ en-Nisâ 4/105, 170; el-Mâide 5/48. Ayrıca bk. el-Mâide 5/84; el-En'âm 6/5; Yûnus 10/109.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/52. Ayrıca bk. el-Mâide 5/83.

⁶² Âl-i İmrân 3/18.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/617; Ebu Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/302.

⁶⁴ el-Bakara 2/120, 145, Âl-i İmrân 3/61; er-Ra'd 13/37.

⁶⁵ el-Ahzâb 33/45; Fetih 48/8; el-Müzzemmil 73/15.

⁶⁶ Meryem 19/87.

ifade edildiği üzere Rahmân'ın katında ahit almaktır. Bazı müfessirler âyette geçen ahit'i; iman,⁶⁷ kelime-i tevhit/şehadet,⁶⁸ Hz. Peygamber'in din namına getirdiklerini tasdik ve gereğince amel etmek şeklinde tefsir etmişlerdir.⁶⁹ Bu yaklaşıma göre ahit; iman ve bütün salih amel çeşitlerini içeren en genel Kur'ânî kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Bir kısım müfessir de ahit'i; iman, amel ve güzel ahlakı sebebiyle kula Allah'ın vaat ettiği uhrevî mükâfat olarak tefsir etmiştir.⁷¹ Yahudilerin "Ateş bize sayılı günlerde dokunacak." demeleri üzerine Allah'ın; "Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah'tan ahit mi aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi? söylüyorsunuz?"⁷² kelim-i ilahisinde geçen ahit de bu anlamıyla kullanılmıştır.

Hem ana konumuz olan Meryem sûresinin 19/87. hem de Bakara sûresinin 2/80. âyetinde ahidin alınmasını ifade etmek için ittihaz kelimesi kullanılmaktadır. Almak ve edinmek şeklinde tercüme edebileceğimiz bu kelime Kur'ân'da olumlu ve olumsuz olmak üzere iki manada kullanılmaktadır. Bir bakıma diyebiliriz ki, ittihazın olumlu anlamını gerçekleştirmek ve olumsuz boyutundan sakınmak Allah'ın katında şefaata iznine mazhar olabilmenin de içinde bulunduğu en geniş anlamda Allah'ın rızasına ulaşabilme ve gazabından korunabilme konusunda söz alabilmenin ön şartıdır. Bu itibarla diyebiliriz ki, Kur'ân'a göre Allah'ın dışında nefsi dâhil⁷³ hiçbir varlığı ilah;⁷⁴ dini oyun ve eğlence;⁷⁵ kâfirleri ve şeytanı dost;⁷⁶ meşitleri tefrika mahalli;⁷⁷ Kur'ân'ı mehcür⁷⁸ ve yeminlerini hayır yapmaya engel⁷⁹ "ittihaz etmemek" Allah katında ahit (dolayısıyla da şefaata yetkisi) ittihaz etmenin bir boyutunu oluşturur. Bunun yanında; her işinde Allah'ı vekil,⁸⁰ Hz. Peygamber'i⁸¹ ve Kur'ân'ı Allah'a götüren bir yol;⁸² şeytanı ise düşman⁸³ ittihaz etmek de kıyamet günü ahit, başka bir ifadeyle şefaata yetkisi almanın diğer boyutunu ifade eder. Bu bağlamda Meryem sûresinin 19/87. âyeti ahirette müminlerin birbirlerine⁸⁴ başka bir deyişle salih olanların, günahkâr olanlara şefaata edebileceklerine işaret etmektedir.⁸⁵ Dolayısıyla Allah, ilahi lütufları hak edecek şekilde iman, amel ve ahlak-ı hamide ile muttasıf kimselere kıyamet günü şefaata etme izni verecektir.

Sözünden Allah'ın Rızası Olması: Allah'ın izin verdiklerinden bir diğeri ise *يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ السَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا*: "O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez."⁸⁶ âyetinde ifade edildiği üzere sözünden Allah'ın razı olduğu kimsedir. Âyette geçen kavil/söz bazı müfessirler tarafından kelime-i tevhit/şehadet olarak tefsir edilmekle birlikte⁸⁷ diğer bir kısım müfessir bu kelimeyi, Allah katında yüksek bir dereceye sahip olan kişinin şefaata etmek için söylediği söz şeklinde açıklamışlardır.⁸⁸ Bu itibarla diyebiliriz ki, şefaata etme konusunda bir kimsenin Allah'tan izin alması ahirette söyleyeceği sözden Allah'ın razı olmasına; bu rıza ise o'nun Allah'ın katındaki manevi derece'sine bağlıdır. Fahreddin er-Râzî'nin ifadesiyle kendisine şefaata izni verilmesi için şefaatinin manevi derecesinin yüksek olması bir zarurettir.⁸⁹

"Allah'ın, sözünden razı olduğu kimse"nin tanımlanmasında kilit rol oynayan terim derece'dir. Derece ahirette salih kimselerin Allah katındaki değer ve saygınlık seviyesini gösteren Kur'ânî kavramlardan biridir. İlgili âyetleri

⁶⁷ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3/315.

⁶⁸ Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, 2/172; İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz*, 3/107.

⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/255-256.

⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 11/154.

⁷¹ bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/229-231; İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 4/31.

⁷² el-Bakara 2/80.

⁷³ el-Furkân 25/43; el-Câsiye 45/23.

⁷⁴ el-Bakara, 2/51, 92; en-Nisâ 4/153; el-Mâide 5/116; el-En'âm 6/14; el-A'râf 7/148-150; et-Tevbe 9/31; er-Ra'd 13/16; el-Kehf 18/15; Meryem 19/81; el-Enbiyâ 21/21, 24; el-Ankebût 29/25; Yâsîn 36/23, 74; eş-Şûrâ 42/6-9; el-Câsiye 45/10.

⁷⁵ el-Mâide 5/57-58; el-En'âm 6/70; el-A'râf 7/51; el-Kehf 18/56, 106; el-Câsiye 45/9, 35.

⁷⁶ el-Mâide 5/81; el-A'râf 7/30; el-Furkân 25/24; el-Ankebût 29/41; ez-Zümer 39/3.

⁷⁷ et-Tevbe 9/107.

⁷⁸ el-Furkân 25/30.

⁷⁹ el-Mücâdele 58/16; el-Münâfikûn 63/2.

⁸⁰ el-Müzzemmil 73/9.

⁸¹ el-Furkân 25/27.

⁸² el-Müzzemmil 73/19; el-İnsân 76/29; en-Nebe' 78/39.

⁸³ el-Fâtır 35/6;

⁸⁴ Begavî, *Meâlimu't-Tenzil*, 3/252.

⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/566.

⁸⁶ et-Tâhâ 20/109.

⁸⁷ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 2/413; İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz*, 3/128; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bülûğu'n-Nihâye*, thk. Mecmûatü Resâil Câmiyye bi Külliyyâti'd-Dirâsâti'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmiatu's-Şârika (b.y.: Mecmûatu Buhûs'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008), 7/4701.

⁸⁸ Nâsiruddin el-Beydâvî, *Esrâru't-Te'vîl ve Envâru't-tenzil*, thk. Muhammed Abdurrahmân Mar'aşlı (Beyrût: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 1418), 4/39; Ebü'l-Kâsım Muhammed İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrût: Şeriketü Dari'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416), 2/15.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/101.

incelediğimizde bu kavramın Allah katında manevi bir payeyi ifade edecek şekilde peygamberler,⁹⁰ ilim sahipleri,⁹¹ Allah yolunda malları ve canlarıyla cihat eden mücahitler,⁹² yine Allah yolunda vatanlarını terk etmek zorunda kalan muhacirler⁹³ ve Allah'ın rızasına ermek ve ahirette kurtuluşu elde etmek için çabalayan müminler⁹⁴ için kullanıldığını görmekteyiz. Şu hâlde peygamberler, âlimler, mücahitler, muhacirler ve iman, ibadet, amel ve güzel ahlak ile Allah'ın rızasına ulaşmak için gayret eden salih müminlerin ahirette şefaata yetkisine sahip olacaklarını söylemek mümkündür.

Bu itibarla bir kimseye Allah tarafından verilecek izinle o'nun ahiretteki manevi makamı, manevi makamı ile de dünyadaki kulluk yaşamı arasından doğrudan bir bağlantı vardır. Bu sebeple müfessirlerin çoğunluğu "*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.*"⁹⁵ âyetinde, yapacağı ibadet karşılığında Allah'ın Hz. Peygamber'e vaat ettiği Makam-ı Mahmud'un şefaata makamı/yetkisi olduğunu söylemişlerdir.⁹⁶ Rivayete göre bu âyet indiğinde ashap, Hz. Peygamber'e Makâm-ı Mahmûd'u sormuş O da bu kavramı şefaata olarak açıklamıştır.⁹⁷ Bu makamın Hz. Peygamber'in şefaataçı kılınması anlamına geldiği ile ilgili pek çok rivayet nakledilmiştir.⁹⁸ Hatta Fahreddin er-Râzî'nin ifadesiyle müfessirler, âyette geçen makam'ın şefaata yetkisi olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.⁹⁹ Bu itibarla diyebiliriz ki, bir insanın ahiret günü şefaata konusundaki sözünün Allah katında muteber olması, o kimsenin manevi makamı ve dünya hayatındaki itaati ile doğru orantılıdır. Allah'ın Hz. Peygamber'e bu makamı vaat etmesi, bir yönüyle de Allah Resulünün şefaata konusunda Allah'ın katında söz almasını (ittihazu'l-ahid) ifade etmesi bakımından da dikkat çekicidir.

Allah'tan Korkmak: Ahiret günü Allah'ın, şefaata etmelerine izin vereceği kimselerin özelliklerinden bir diğeri de onların "Allah'tan korkmaları"dır. Konuyla ilgili âyette Allah şöyle buyurmaktadır: *لَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ آذَنُوا لَهُمْ وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ آذَنُوا لَهُمْ وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ آذَنُوا لَهُمْ*: "*Allah, onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaata etmezler ve hepsi O'nun korkusuyla titrerler.*"¹⁰⁰ Adeta bu âyetle Allah, şefaata edecek olanların, mutlak anlamda değil, ancak Allah'ın izni ve ihsanı sayesinde bu yetkiye ulaştıklarına ve şefaata makamında olmalarına rağmen Allah'ın azametini bilmeleri sebebiyle¹⁰¹ O'ndan korktuklarına işaret etmektedir. Bu korku onların temel özelliklerinden biridir.¹⁰² Her ne kadar tefsir âlimlerinin çoğunluğu âyette ifade edilen haşyet içindeki şefaataçıları, müşriklerin kendilerini Allah'ın kızları olarak gördüğü ve ulûhiyet isnat ettikleri melekler şeklinde tefsir etmiş olsalar da¹⁰³ haşyetin ahiret gününde meleklerin dışındaki diğer şefaataçıları için de söz konusu olduğunu söylememizin önünde bir engel yoktur.

Hatta bu hususu, şefaataçıların daha önce izah ettiğimiz özellikleriyle birlikte düşündüğümüzde bu haşyetin dünya yaşamında onların temel şahsiyet özelliklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü pek çok âyette muttakilerin Rablerinden ve kıyamet gününden içten içe korktukları ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Mümin olmak şefaata etmenin ve şefaate ermenin; Allah'tan korkmak da mümin olmanın temel unsurlarından biri olarak Kur'an'da zikredilmektedir: "*O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.*"¹⁰⁵ Allah, kendisinden korkan müminlere ise cenneti vaat etmiştir: "*Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin*

⁹⁰ Örneğin Kur'an genelinde peygamberlerin (Bakara 2/253), özeldede Hz. İbrahim'in derecelere (En'âm 6/83), Hz. İdris'in ise yüce bir mekâna/makama yükseltilmesinden bahsetmektedir. bk. Meryem 19/56-57.

⁹¹ el-Mücâdele 58/11.

⁹² en-Nisâ 4/95-96; et-Tevbe 9/20; el-Hadîd 57/10.

⁹³ et-Tevbe 9/20.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/162-163. bk. el-En'âm 6/132; el-Enfâl 8/4; el-İsrâ 17/19-21; Tâhâ 20/75; el-Ahkâf 46/19.

⁹⁵ el-İsrâ 17/79.

⁹⁶ Her ne kadar Makâm-ı Mahmûd kıyamet günü Allah'ın Hz. Peygamber'i oturtacağı arş ya da nebevî davetine ümmetin nasıl icabet ettiği konusundaki şehadeti şeklinde tefsirler olsa da tefsir âlimlerinin geneli bu makamı şefaata ile tefsir etmişlerdir. Makâm-ı Mahmûd'u arş ve nebevî davete icabet şeklinde tefsir edenler için bk. Mâverîdî, *en-Nüket ve'l- 'uyûn*, 3/265-266. Makâm-ı Mahmûd'u şefaata şeklinde tefsir edenler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/526. Ayrıca bk. Mücahit b. Cebir, *Tefsîru Müccâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebû'n-Nîl (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1989), 441; İbnu Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/2343.

⁹⁷ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 18 (No. 3137). Ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/303. Bu itibarla Yûnus sûresinin 2. âyetinde Allah'ın müminlere vaat ettiği "قَدَمٌ صِدْقٍ": kademe sîdk ifadesinde geçen ve yine makam anlamına gelen kadem ifadesinin de şefaata anlamına geldiği söylenmiştir. bk. Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, thk. Muhammed İvaz (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 9/56; Muhammed Murtażâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 33/236.

⁹⁸ Yavuz, "İslam'da Şefaata", 38/414. Hatta genel olarak şefaata ile ilgili hadislerin manen mütevatir olduğu da ifade edilmektedir. bk. Öztürk, "Şefaata İnançının Naklî ve Aklî Açısından İmkânı", 113. Ayrıca Hz. Peygamber'in; "Benim şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir." hadisi için bk. Bk: Ebû Dâvûd, "Sünnet", 21 (No. 4739); İbn Mâce, "Zühd", 37 (No. 4310).

⁹⁹ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/387-388.

¹⁰⁰ el-Enbiyâ 21/28.

¹⁰¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 2/238.

¹⁰² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 17/33.

¹⁰³ Ebû Hayyân el-Endulûsî, *el-Bahru'l-muhîd*, thk. Sîdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420), 7/417; Molla Huveyş Âl-i Ğâzî, *Beyânü'l-Meânî* (Dimaşk, Matbaatu't-Terakkî, 1965) 4/302.

¹⁰⁴ el-Enbiyâ 21/48-49. bk. el-Muminûn 23/57; eş-Şûrâ 42/18; et-Tûr 52/26; el-Me'âric 70/27; en-Nûr 24/37.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/175. bk. el-Mâide 5/28, 94; er-Ra'd 13/21;

arzularından alıkoysarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”¹⁰⁶ Allah’tan korkan ve böylece onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınan ve nefsinin tezkiye eden müminlere Allah’ın cenneti vaat etmesi başka bir açıdan da onların, Allah’ın katında bir ahit edinmeleri manasına da gelmekte ve onları şefaata etme konusunda verilecek ilahi izne muhatap kılmaktadır.

2. Şefaata ve Dua/İstiğfar İlişkisi

Konunun bu bölümünde dua ile istiğfarı aynı düzlemde ele almamızın temel sebebi istiğfarın bir tür dua olmasıdır. Daha önce şefaatin temel anlamının; bir kimsenin bağışlanması için başka bir kimsenin Allah’a niyazda bulunması demek olduğunu ifade etmiştik. Şu hâlde duanın bir türü, belki de en önemlisi olan istiğfarın şefaata ilişkisi, istiğfar eden/bağışlanma dileyen kimsenin bunu (yalnızca) kendi adına değil, aynı zamanda günahkâr olan başka bir mümin için de yapabilmesidir. Kur’ân’a göre bir müminin, başka bir mümin adına o’nun bağışlanması hususunda dua/istiğfar edebilmesi doğrudan şefaata ile ilgili bir konudur. Bu ilgi sebebiyle Hz. Peygamber; *لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ يَدْعُو بِهَا، وَأُرِيدُ أَنْ أُحْتَبِيَ*; *“Her peygamberin yaptığı kabul edilmiş bir duası vardır. Ben duamı ümmetime şefaata etmek için ahirete sakladım.”* buyurmuştur.¹⁰⁷ Bu bağlamda Kur’ân’da; Hz. Peygamber’in, ümmetine; meleklerin müminlere müminlerin birbirlerine olan istiğfarı ile ilgili pek çok âyet vardır.

Allah’ın, Hz. Peygamber’e mümin erkekler ve mümin kadınlar için istiğfarda bulunmasını emretmesi¹⁰⁸ şefaatin dua ve istiğfar anlamında da meşruiyetine başka bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili bir âyette Allah şöyle buyurmaktadır: *“Mü’minler ancak Allah’a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, işlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁰⁹ Kur’ân’da pek çok âyette vurgulanan Hz. Peygamber’in müminler için istiğfar etmesi, günahlarının bağışlanması için müminlere bir tür şefaata anlamını taşımaktadır. Öyle ki, kendilerine; *“Gelin, Allah’ın Resulü sizin için bağışlama dilesin.”* denildiğinde başlarını çevirip büyüklük taslayanlar günahlarının bağışlanmasına vesile olacak bu davetten yüz çevirmeleri sebebiyle Kur’ân’da sert bir şekilde tenkit edilmişlerdir.¹¹⁰ Bu bağlamda; yaptıkları günahlar sebebiyle oğullarının Hz. Yakup’tan kendileri için istiğfar etmesini istedikleri ve evlatlarının bu talebine Hz. Yakup’un *“Sizin için Rabbinizden bağışlanma dileyeceğim. Çünkü O, bağışlayandır, esirgeyendir.”* şeklinde cevap verdiği de Kur’ân’da bildirmektedir.¹¹¹ Öyle görünüyor ki, bir peygamberin, ümmetinin günahlarının affı için Allah’a dua/istiğfar etmesi başka bir deyişle ümmetine şefaata etmesi *“Onlar için istiğfar et”*¹¹² şeklindeki ilahi emirden de anlaşılacağı üzere nebevi bir görevdir.¹¹³

Allah, ahiret günü şefaata edecek olanların arasında daha önce ifade ettiğimiz meleklerin de aynı şekilde müminler için istiğfarda bulunduğunu belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Arş’ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O’na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.”*¹¹⁴

Kur’ân incelendiği zaman aynı temel prensip üzerinden müminlerin de birbirleri için yaptığı istiğfardan bahsedildiği görülmektedir. Bu bağlamda Allah müminlerden sonraki neslin, önceki nesil için istiğfar ettiğini/etmesi gerektiğini şu şekilde bildirmiştir: *“Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.”*¹¹⁵

Görüldüğü üzere Kur’ân’a göre istiğfar olgusu sadece müminin kendi günahları ile ilgili bir mahiyete sahip olmayıp, aynı zamanda kendisi gibi inanan diğer müminlerin günahları için de söz konusu edilmiştir. Bu da özü itibarıyla bir müminin, başka bir müminin günahının bağışlanması için Allah’a niyazda bulunması demek olan şefaatten başka bir şey değildir. Eğer Kur’ân’da istiğfarın yalnızca insanın kendi şahsıyla ilgili bireysel bir faaliyet olduğunu tespit etmiş olsaydık belki o zaman günahkâr bir müminin Allah tarafından bağışlanmasında üçüncü şahısların devreye girmesini -yani şefaati-inkâra bir dayanak bulabilirdik. Şu hâlde istiğfarın bu fonksiyonu Kur’ânî bir hakikat olarak ortada dururken şefaati reddetmenin ilmî ve ahlakî hiçbir temelini olmadığını belirtmemiz gerekir. Ancak burada bir hususun da altını çizmek

¹⁰⁶ en-Nâziât 79/40. bk. er-Rahmân 55/46.

¹⁰⁷ Buhârî, “Da’vât”, 1 (No. 6304); Ebü’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim, *Sahîh-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdü’l-Bâkî (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsî’l-Arabî, ts) “İmân”, 86 (No. 338); Tirmizî, “Deavât”, 148 (No. 3602); İbn Mâce, “Zühd”, 37 (No. 4307).

¹⁰⁸ bk. Muhammed 47/19.

¹⁰⁹ en-Nûr 24/62. Ayrıca bk. en-Nisâ 4/64.

¹¹⁰ el-Münâfikûn 63/5.

¹¹¹ Yûsuf 12/97-98.

¹¹² bk. Âl-i İmrân 3/159;

¹¹³ Bu görevin ifasını yapılarından asırlar sonra bile hala müminlerin dilinden düşmeyen Hz. İbrahim’in şu duasında da görüyoruz: *“Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla.”* İbrâhîm 14/41.

¹¹⁴ el-Mü’min 40/7. Ayrıca bk. eş-Şûrâ 42/5.

¹¹⁵ el-Haşr 59/10.

gerekir. O da -şefaata edilecek kimsenin mümin olmasının temel bir şart olduğu gibi- kendisi hakkında istiğfar edilecek kimsenin de mümin olması; başka bir deyişle kâfir ve müşrik olmaması üçüncü şahıslar hakkında istiğfarın zorunlu şartıdır. Bu itibarla Allah Hz. Peygamber'in yetmiş kez bağışlanma dilese de, asla affetmeyeceği kimselerden bahsederken onların Allah ve Resulünü inkâr etmiş olduklarını belirtmektedir.¹¹⁶ Hatta Allah, hem Hz. Peygamber'e hem de bütün müminlere, bu tür insanlar için istiğfar etmeyi kesin bir dille yasaklayarak şöyle buyurmaktadır: “*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de müminlere.*”¹¹⁷ Kur'an'da Hz. İbrahim'in, babası için af dileme konusunda bir söz vermesinin, fakat o'nun bir Allah düşmanı olduğunu anlayınca bu istiğfardan vaz geçmesinin bildirilmesi de bu anlam ekseninde değerlendirilmelidir.¹¹⁸

3. Şefaata-Vesile İlişkisi

Etimolojik açıdan “*وسل/v-s-l.*” üçlü fiil kökünden türemiş olan vesile kelimesinin sözlük anlamı bir amaca ulaştıran sebep, araç, yol ve derece/basamak;¹¹⁹ terim anlamı ise insanı Allah'a ve O'nun rızasına ulaştıran her türlü vasıta demektir. Yardım istemek anlamındaki isti'âne, istiğase ve istimdat da vesile (edinmek/tevessül) ile aynı manada kullanılır.¹²⁰ Bu vasıtalar üzerinden sergilenen Allah'a ulaşma çabasının tümü, dinî terminolojide tevessül olarak isimlendirilir.¹²¹ Özellikle vesile kavramını konumuzla ilişkilendirmemizdeki hareket noktamız, vesile kavramının da tıpkı şefaata kavramında olduğu gibi aracılık manasını içermesidir. Ayrıca ahirette kendilerine şefaata etmeleri için izin verilenlerden bahsederken “Sözünden Allah'ın Razı Olması” başlığı altında bir insanın şefaata talebinin Allah'ın katında müspet karşılık bulmasının, o kimsenin manevi derecesine bağlı olduğunu ifade etmiştik. İşte şefaatin, şefaata edecek kişinin manevi derecesiyle olan zaruri ilgisi, vesile kavramının şefaata ile bağlantısının da temelidir. Çünkü vesile; Kurtubî (öl. 671/1273) gibi pek çok müfessirin de tefsir ettiği gibi Hz. Peygamber'e, kendisiyle şefaata yetkisinin verildiği bir derece/makamdır.¹²² Ezan Duası'nda Hz. Peygamber'i kastederek Allah'ım o'na vesileyi ver şeklindeki meşhur/mesnûn duada geçen vesile kelimesini İslam âlimlerinin doğrudan şefaata ilişkilendirmeleri de aynı gerekçeye dayanmaktadır.

Vesile kavramı Kur'an'da iki yerde geçmektedir. İlk olarak el-Mâide sûresinde Allah *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ* “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşımaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz.*”¹²³ buyurmakta ve müminlere takvayı emretmektedir. Takva imanının Allah'ın emirlerine uymaya ve yasaklarından kaçınmaya ilişkin tüm sonuçlarını ifade eden en külli kavramlardan biridir. Başka bir deyişle imandan sonra Allah'ın, kullarından istediği şeylerin tamamı takva kavramının alt başlığıdır. Bir bakıma takva, Allah'a ulaştıran vesileler toplamıdır.¹²⁴ Bu bağlamda Allah müminlere, takva esasından kurbiyeti elde edecekleri bir vesile arayışı içine girmelerini emretmekte ve âyetin sonunda Allah yolunda cihadı adeta vesileye bir örnek olarak zikretmektedir. “*Bizim uğrumuzda cihat edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız.*”¹²⁵ âyetinde cihat ile Allah'a ulaşmaya aracı olan yol arasında kurulan bağ da özelde cihadın, genelde de bütün salih amellerin Allah rızasına ulaştıran birer vesile oluşuyla ilgilidir.¹²⁶

Âyetteki ilahi hitabın iman sahiplerine yönelik olması da konumuz açısından önemli olan diğer bir husustur. Çünkü iman, kulun Rabbine yaklaşmasına dair tüm çabasının meşruiyetinin temel şartıdır. Başka bir deyişle insanın, sahih bir iman olmaksızın var oluşunun anlam ve amacını gerçekleştirmesi ve edindiği vesilelerin o'nu Allah'a ulaştırması mümkün değildir. İman sahibi olmamaları sebebiyle kâfirlerin yaptıkları iyiliklerin -ki iyilikler/salih ameller İslam âlimlerinin ittifakla kabul ettiği vesile türlerinin başında gelmektedir- uhrevî bakımdan sonuçsuz olduğunun Kur'an'da bildirilmesinin bir hikmeti de budur.¹²⁷ Şu hâlde şefaatin olduğu gibi vesilenin de meşruiyetinin belirleyici unsuru imandır. Nasıl ki kâfir ve müşriklerin muharref şefaata algılarını ölçü alıp onun hakikatini bütünüyle inkâr etmek ilmî temelden yoksun ise

¹¹⁶ et-Tevbe 9/80.

¹¹⁷ et-Tevbe 9/113.

¹¹⁸ et-Tevbe 9/114.

¹¹⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 4/59; İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 2/186.

¹²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6.

¹²¹ Berat Sarıkaya, “İnsan Allah İletişimi ve Tevessül”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014) 115.

¹²² Kurtubî, *el-Câmi*, 6/159. bk. Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/125. Ayrıca bk. Müslim, “Salât”, 7 (No. 11); Ebu Dâvûd, “Salât”, 36 (No. 523); Tirmizî, “Menâkıb”, 3 (No. 3612); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, thk. Abdul Fettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebu'l-Matbûâtü'l-İslâmî, 1986), “Ezân”, 37 (No. 678).

¹²³ el-Mâide 5/35.

¹²⁴ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî, nşr. Hasan Abbâs Zekî (b.y.: y.y., ts.) 4/404.

¹²⁵ el-Ankebût 29/69.

¹²⁶ Bu itibarla Kur'an'da namazın ve diğer salih amellerin kurbiyete vesile oluşları zülfê kelimesiyle de ifade edilmektedir. bk. Hûd 11/114; Sebe' 34/37. Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/290; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/309; İbn Ebî Zemenîn, *el-Hidâye ilâ Bulûğu'n-Nihâye*, 3/1693. Ayrıca vesile ile zülfê arasındaki anlam yakınlığı için bk. Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/125.

¹²⁷ Bakara 2/264; İbrâhîm 14/18; en-Nûr 24/39.

müşriklerin, batıl bir itikat üzerinden putları birer kurbiyet vasıtası görmek suretiyle¹²⁸ inşa ettikleri vesile olgusuna bakıp vesilenin hakikatini inkâr etmek de aynı şekilde ilmî dayanaktan uzaktır.

Kur'ân'da vesile kavramının geçtiği diğer âyette ise Allah *"Onların yalvardıkları bu varlıklar, "hangimiz daha yakın olacağız" diye Rablerine vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur."*¹²⁹ buyurmaktadır. Âyetin peygamberlere, meleklerle, aya, güneşe ve yıldızlara tapan müşrikler hakkında indiği ifade edilmektedir.¹³⁰ Âyette; ister beşer, isterse cin veya melek olsun müşriklerin ilahlaştırdığı varlıkların aslında Allah'a yakınlaşmak için vesileler arayan kullar olduğu bildirilmektedir.¹³¹ Bu âyette geçen vesile kavramı da el-Maide sûresinin 5/35. âyetindeki anlamı destekler mahiyettedir.

Allah'ın güzel isimleri¹³² ve salih amelle¹³³ tevessül konusunda İslam âlimleri arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak literatürde zatın vesile edinilmesi ya da zât ile tevessül şeklinde ifade edilen vesile/tevessül çeşidi hakkında İslam âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Vesile/tevessül konusunun şefaate ilgili olan kısmı da budur. Özü itibarıyla bu vesileyi/tevessülü, günahkâr olan bir müminin, derece bakımından kendisinden daha üstün olan zat(lar)ı Allah'ın rıza ve yardımına erme ve cennete girme konusunda aracı edinmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Böylesi bir tevessülün meşruiyeti ve Kur'ân'daki temelleri ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: el-Mâide sûresinin 5/35. âyetini incelerken, takvanın en geniş anlamda vesile, takvanın alt başlıklarının da vesilenin birer türü olduğunu belirtmiştik. Bu itibarla *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve sadıklarla beraber olun."*¹³⁴ âyetinde Allah'ın sadık kimselerle -duygu, düşünce ve davranış bakımından- birlikte olmayı emretmesi ve bu beraberliği takvaya, dolayısıyla da kendi rızasına ermeye giden bir yol kılması, zat ile tevessülün delillerinden biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca daha önce zikrettiğimiz Hz. Peygamber'in müminlere ya da müminlerin birbirlerine olan dua ve istiğfarlarının Allah katındaki makbûliyetinden bahseden âyetlerin, bir yönüyle de istiğfar şeklindeki dualarını talep etmek suretiyle dua ve istiğfar eden bu zatları vesile edinmeye bir delil olduğu söylenebilir. Bunun yanında gerek ashâb-ı kirâmın kurak dönemlerde Hz. Peygamber'le, o'nun vefatından sonra da amcası Hz. Abbas ile tevessülde bulunarak Allah'a dua etmelerini ve bu dualarının müstecab oluşunu;¹³⁵ gerekse Hz. Peygamber'in gözleri görmeyen bir sahâbîden kendisiyle tevessülde bulunarak Allah'a dua etmesini istemesini ve nebevî emrin gereğini yapan o sahâbînin görmeye başlamasını¹³⁶ dikkate aldığımızda zat ile tevessülün sünnetle de temellendirildiğini söyleyebiliriz.

Bu itibarla diyebiliriz ki, her şeyi kendisi yapabilecekken, Allah'ın; ölüme Azrail'i, vahye Cebrail'i, kâinatta vuku bulan hadiseler de Mikail'i ve diğer melekleri görevlendirmesinde hangi hikmetler gizli ise¹³⁷ kendisine kurbiyet konusunda kullara vesileler kılmasında ve günahkâr müminleri affetmek için şefaathçiler tayin etmesinde de benzer hikmetler söz konusudur. Kur'ân'a göre hem şefaath hem de vesile kavramı Allah'ın rıza ve iradesinin bir sonucudur. O, günahkâr kullarını bağışlamayı başta Hz. Peygamber olmak üzere çeşitli vesileler üzerinden gerçekleştirmek istemiştir. Bu durum, şefaath edeni teşrif ve o'nun Allah katındaki makamının yüceliğini de izhar amacı da taşır.

Öte yandan vesilenin ve şefaathın kulluk bilincini zayıflatacağı tezinin aksine şefaathle ilgili âyetler, öyle ya da böyle günaha müptela olmuş bir mücrimin hem Allah'ın rahmetinden hem de kendi kulluğundan ümidini kesmemesini sağlayan en önemli unsurdur. Bir insanın günaha düşmesinden daha kötü olan şey, tövbe ve bağışlanma umudunu tamamen yitirerek Allah'a isyanı bir yaşam düsturu haline getirilmesidir. Hatta bağışlanma ümidini kaybetmenin, günaha düşmekten daha büyük bir günah olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur'ân'a göre Allah'ın rahmetinden ümit kesmeye, tam bir kaybolmuşluk hissi eşlik eder. Bu da insanın külliyen sapıtmasının başlangıcıdır: *"Dedi ki: 'Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?'"*¹³⁸ Oysaki ümitsizlik kâfirlerin temel karakter özelliklerinden biridir.¹³⁹ Bu sebeple Allah; *"De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'"*¹⁴⁰ buyurmuştur. Âyette Allah'ın (başka bir âyette de şirk dışında¹⁴¹) bütün günahları bağışlayacağına dair vaadi, vehmedildiğinin aksine insanı günahlara daha

¹²⁸ Allah Kur'ân'da halis dinin yalnızca kendisine ait olduğunu; O'nu bırakıp da başka dostlar edinenleri, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırırsınız diye ibadet ediyoruz." diyenlerin yalancı ve nankör olduklarını ve onları doğru yola iletmeyeceğini ifade etmektedir. bk. ez-Zümer 39/3.

¹²⁹ el-İsrâ 17/57.

¹³⁰ Ebû Hafs Sirâcuddîn en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd-eş-Şeyh Alî Muhammed Muavvid (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 12/313.

¹³¹ bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/88.

¹³² Allah Kur'ân'da en güzel isimlerin kendisinin olduğunu ve bunlarla dua edilmesini emretmiş ve adeta bu isimlerini duanın müstecap olmasına vesile kılmıştır. bk. A'râf 7/180.

¹³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/290; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 1/384.

¹³⁴ et-Tevbe 9/119.

¹³⁵ Buhârî, "İstiskâ", 3 (No. 1010).

¹³⁶ Tirmizî, "Da'vât", 119 (No. 3578). Ayrıca bk. Müslim, "Salât", 7 (No. 11).

¹³⁷ Mustafa Özden, "Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Şefaati Meselesi", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 28.

¹³⁸ Bu itibarla Allah Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır: el-Hicr 15/56.

¹³⁹ "Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar benim rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır." el-Ankebût 29/23. Ayrıca bk. Yûsuf 12/87.

¹⁴⁰ ez-Zümer 39/53.

¹⁴¹ "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur." en-Nisâ 4/48.

fazla girmeye değil, bu ğufrân'a istiğfar ile mukabelede bulunmaya sevk eder.¹⁴² Özeldede bu âyet, genelde de şefaitle ilgili âyetlerin bütünü, içine düştüğü günahlardan kurtulma konusunda mücrim mümine bir ümit kapısı açarken, o kimsenin şeytanının ve nefsinin elinde bir oyuncağa dönüşmesine sebep olacak başka bir kapıyı da kapatır.¹⁴³

Sonuç

Allah Kur'ân'da bir taraftan müşrik kitlenin, ekseninden kaydırıldığı şefaati kavramını reddederek muharref şefaati anlayışlarının yanlışlığına dikkat çekmekte hatta bu anlayış sahiplerini tenkit ve tehdit etmekte;¹⁴⁴ diğer yandan da ölçü ve sınırlarını belirlemek suretiyle şefaati asli mahiyetine uygun bir şekilde yeniden tanımlamaktadır. İlgili âyetlere baktığımızda bazı âyetlerin şefaati reddettiğini, bazılarının ise onayladığını görmemizin temel sebebi de budur. Müşriklerin bu tür bâtil anlayışlarını reddeden âyetlerden hareketle şefaati olgusunun bütünsel olarak inkârı ve bunun temelini Kur'ân'da olmadığı iddiası kanaatimizce isabetli görünmemektedir. Başka bir deyişle kökenini İslam dışı izim ve ideolojilere isnat etmek suretiyle şefaate, İslam inanç esaslarıyla bağdaşmayacak bir işlev ve konum atfetmenin meşru bir kaynağı ve izahı yoktur.¹⁴⁵ Böylesi bir isnat; kendisini, ancak şefaati nefyeden âyetleri Kur'ân bütünlüğünden, yani şefaati onaylayan âyetlerden izole ederek temellendirebilir. Bu ise konuyu bütünsel olarak ele almaktan uzak parçacı bir yaklaşım olması sebebiyle Kur'ân'ı anlamada doğru bir metot değildir.

Şu hâlde konunun sağlıklı bir şekilde anlaşılması, ilgili âyetlerin arasındaki umum-husus, mutlak-mukayyet, mücmel-mübeyyen ve vücûh-nezâir türünden anlam ağlarının tespit edilmesine ve âyetlerin, siyak-sibaklarını da dikkate alarak değerlendirilmesine bağlıdır. Bütünsel olarak incelendiğinde Kur'ân'ın; ret-kabul çizgisinde Allah'ın izin verdiği ve vermediği iki ayrı şefaati olgusundan bahsettiği görülecektir. Kur'ân'da reddedilen şefaati ya müşriklerin putlarına isnat ettikleri bir vehim ya da kâfir ve zalimlerin kıyamet gününde umdukları boş bir temenniden ibarettir. Bu bağlamda Kur'ân'a göre putların şefaati edici/şâfi'; müşrik ve kâfirlerin de şefaate ermiş/meşfû' olmaları söz konusu değildir. Kur'ân'da batıl sayılan şefaati de budur. Şâfi' ve meşfû'da bulunması gereken birtakım şartlar çerçevesinde Allah'ın izin verdiği bir şefaati türü daha söz konusudur. Bu türde, şefaate mazhar olacak kişinin (meşfû') her ne kadar günahkâr olsa da mümin olması asgari şarttır. Şefaati edenin ise Hakka şahitlik etmesi, Allah'ın katında ahit alması, Sözüden Allah'ın razı olması, Allah'tan korkması gibi birtakım erdemlere sahip olması gerekmektedir. Bu başlıklar, ilgili âyetler çerçevesinde incelendiğinde Allah'ın şefaati etmelerine izin verdiği kimselerin; peygamberler, melekler, âlimler, şehitler ve salih kimselere tekabül ettiği ortaya çıkmaktadır.

Şefaati kavramının ana teması, Allah ile kul arasında rahmet ve mağfiret için aracılık yapmaktır. Bu itibarla Hz. Peygamber'in, ümmeti; meleklerin müminler, müminlerin de birbirleri adına istiğfarının Kur'ân tarafından onaylanması; kanaatimize göre, bir günahkârın bağışlanmasına aracılık manasını içermesi sebebiyle, şefaati kavramını destekleyen başka bir delildir. Aracılık etme manasına sahip diğer bir Kur'ânî kavram da vesile'dir. İlke olarak Kur'ân'a göre Allah'ın rızasına ulaşma konusunda vesile edinmenin/tevessülün meşru olması, bir yönüyle de Allah'ın affını celp etme ve azabından korunma konusunda üçüncü şahısların şefaatinin başka bir temeli sayılabilir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, günahkâr olsa da hiçbir mümin; şefaati, kulluk sorumluluklarını ihmal etme sebebi olarak görmez/göremez. Çünkü her ne kadar birtakım günahlardan dolayı zafiyete maruz kalmış olsa da gerçek bir iman, sahibini kusurları sebebiyle pişmanlığa ve günahlarını telafi konusunda çabalamaya sevk eder. Fakat bazen günahkâr bir mümin, yaşadığı nedameti; imanının günahlardan aldığı hasar sebebiyle telafi aksiyonuna dönüşürecek gücü kendisinde bulamayabilir. İşte şefaati ye'se karşı bir umut ışığıdır. Şefaati adeta yeniden bir dönüş ve dirilişi zora sokan günah sarmalının kalpte umut ışığını söndürmesine ve insanı büsbütün karanlıklara gark etmesine karşı kalpte parlayan bir nurdur. Kur'ân'a göre şefaati Allah'ın sonsuz rahmet ve mağfiretinin kendisiyle tecelli ettiği vesilelerden biri olup, iddia edildiğinin aksine insanı Rabbine isyana sevk eden batıl ve merdût bir olgu değildir. Yüz kızartıcı suçları ve ağır cürümleri işleyenler üzerinde bir araştırma yapılırsa, acaba bunların kaçta kaç, suçunu şefaate güvendiği için işlediğini söyleyecektir?

Kaynakça

Alici, Mustafa. "Şefaati". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Âl-i Ğâzî, Molla Huveyş. *Beyânü'l-Meânî*. Dimaşk: Matbaatu't-Terakkî, 1965.

Atay, Rifat. "Tercübeyi Anlamlandırma ve Yorumlama Bağlamında Kutsiyet, Velayet ve Keramet: Sekülerleşen Din Anlayışları". *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017, 447-456.

Begavî, Ebû Muhammed. *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kurân*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.

Beydâvî, Nâsiruddin. *Esrâru't-Te'vîl ve Envâru't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân Mar'aşlı. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418.

Bikâî, İbrâhîm b. Ömer b. Hasan. *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver*. Kâhir: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

¹⁴² Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vasît* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1422), 3/2248.

¹⁴³ Bu bağlamda bk. Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih* (Beyrût: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413), 3/279-280.

¹⁴⁴ Yûnus 10/18. bk. Muhammed Yılmaz, "Hicrî İlk Üç Asırda "Şefaati" ile İlgili Âyetlerin Tefsiri", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)* 14/1 (2014), 113.

¹⁴⁵ Kesler, "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaati İnanç", 125.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Çelik, Hüseyin. "Kuran'da Şefaât". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015), 284-313.
- Daşdelen, Mehmet, "Mu'tezile'de Şefaât Anlayışı". *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2015).
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1475.
- Elik, Hasan. "Kur'an'daki Allah Tasavvuru Açısından Şefaât'e Bakış". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2005), 30-47.
- Endülûsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-Muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Eren, Şadi. "Kur'an'ın Bütünlüğü ve Tefsirde Tenevvü 'İhtilafı". *EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler - 1/2* (1998), 23-32.
- Ertürk, Ramazan. "Kur'an'ın Bireysel Hayatı İnşası". *VII Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Müslümanlar Bildiriler Kitabı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ. *Meânî'l-Kur'an*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Mehammed Alî en-Neccâr-Abdulfettâh İsmâîl eş-Şelebî. Mısır: Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîfi ve't-Terceme, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs fî Müessesetî'r-Risâle. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Arim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/373-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Herevî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed İvaz. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *et-Tefsîru'l-Vâdih*. Beyrût: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî. nşr. Hasan Abbâs Zekî. Kâhire: y.y., 1419.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak bin Gâlib. *el-Muharreru'l-vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. nşr. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed. Beyrut: y.y., 1993.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed. *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*. thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrût: Şeriketü Dari'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkam, 1416.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe – Muhammed b. Mustafa el-Kenz. nşr. el-Fârûku'l-Hadîse. Mısır: y.y., 2002.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâmet. b.y.: Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrût: Dâru Sâdır, 1414.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmî't-Tefsîr*. thk. Abdurrezâk el-Mehdî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnanç". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 5/13 (2004), 199-153.
- Kurt, Mehmet, *İtikadî Mezheplerde Şefaât Anlayışı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş. Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1964.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdîrrahîm. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ Bülûğu'n-Nihâye*. thk. Mecmûatü Resâil Câmiiyye bi Külliyyâtî'd-Dirâsâtî'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmîati's-Şârika. b.y.: Mecmûatu Buhûsî'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1423.
- Mücahit b. Cebir. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebû'n-Nîl. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1989.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Sahîh-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Narol, Süleyman. "Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaât Konusundaki Âyetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2015), 127-128.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünen-i Nesâî*. thk. Abdul Fettah Ebû Gudde. Halep: Mektebu'l-Matbûatu'l-İslâmî, 1986.
- Nîsâbü'rî, Nîzâmuddîn. *garâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*. thk. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416.
- Nu'mânî, Ebû Hafis Sirâcu'ddîn. *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*. thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd-eş-Şeyh Alî Muhammed Muavvid. Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Özden, Mustafa. "Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Şefaati Meselesi". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 27-44.
- Öztürk, Yener. "Şefaât İnançının Nakli ve Akli Açından İmkânı", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 9/23* (2005), 103-122.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabîyye, 1420.
- Râzî, İbn Ebî Hâtîm. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Es'ad Muhammed Tayyib. Suûd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kurân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2002.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî li't-Tibâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1997.
- Sarıkaya, Berat. "İnsan Allah İletişimi ve Tevessül". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 115-136.
- Sem'ânî, Ebu Muzaffer. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.
- Semerkandî, Ebû Leys. *Bahru'l-Ulûm*. Mektebetü's-Şâmile, b.y.: y.y., ts.
- Şahin, Mehmet Kenan. *Kuran ve Hadislerde Şefaât*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Şirbînî, Hatîb. *es-Sirâcu'l-Münîr fî'l-İlâne alâ Ma'rifeti Ba'di Meânî Kelâmi Rabbîna'l-Hakîmi'l-Habîr*. Kâhire: Matbaâtu Bülâk, 1285.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l beyân fî te'vil'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmîzî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Toktonaliev, Azat, "Âyetler ve Hadisler Bağlamında Şefaât Kavramı". *Akademik Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* /7 (2019), 161-182.

- Yavuz, Yusuf Şevki. "İslam'da Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Teveşşül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/6. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Mehmet, *Kur'ân'da Şefaât Kavramı ve Yaygın Şefaât Anlayışıyla Karşılaştırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Muhammet. "Hicrî İlk Üç Asırda "Şefaât" ile İlgili Âyetlerin Tefsiri". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)* 14/1 (2014), 110-132.
- Yüksel, Emrullah. "İslâm'da Şefaât Yetkisi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2002), 18-31.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafâ. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1418.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-Vasît*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1422.